

Pécsi Györgyi

ELSZAKADÁS

– *Melinda Nadj Abonji: Galambok röppennek fel*¹ –

Avajdasági (egykori Jugoszlávia) Óbecsén született, kisgyerekként családjával Svájcba kivándorolt Abonyi Nagy Melinda – ahogy könyvei jegyzik: Melinda Nadj Abonji – svájci német író. Nem az ékezet hullt le nevééről (Márai), bár lecserélte nevének kettős betűit eurokonformra. Föladta magyarságát, nyelvet, kultúrát, identitást váltott... „Regénye nem része a magyar irodalomnak – jelenti ki ellentmondást nem tűrően egy kolléga –, mert nem magyarul írta.” Csakugyan nem magyarul írta. De csakugyan nem része a magyar irodalomnak *is*?

Egy kicsit csalódott vagyok, miért is nem lett sikerkönyv nálunk (Magyarországon) a svájci és német irodalmi díjjal kitüntetett regény, holott nemcsak tényleg jó, de problémaérzékenysége elevenünkbe vág. Mert miről is szól? A vendégmunkásletről, a kivándorlásról, az identitásválságról és identitásváltásról. Ami, tudjuk, korunk egyik legnagyobb dilemmája. Azon felül minket, magyarokat a 19–20. századfordulás nagy gazdasági kivándorlás („s kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk” – József Attila: *Hazám*), s aztán a Trianon-szindróma, majd a kommunista-szindróma különösen érzékenyen érint.

Óvatos becslések szerint a rendszerváltozások óta körülbelül 200-300 ezer magyar honfitársunk hagyta el a Kárpát-medencét – emigrált, kivándorolt, vagy vendégmunkásként dolgozik. Jó ideje várom, hogy a legutóbbi, ma is tartó nagy hullám is megteremtse a maga irodalmát. Ahogy a közel kétszázezres ötvenhatos emigránsok (korabeli szocialista szóhasználat: disszidensek) is megteremtették. Lapokat, könyveket adtak ki, aggódó figyelmük az elhagyott óhazára irányult, nem akartak elszakadni sem a nyelvtől, sem a kultúrától, sem pedig (bár hálások voltak a befogadó országuknak) magyar identitásuktól. Politikai menekülteknek tekintették magukat, közös volt történelmi sorsélményük, a magyar forradalom híre, majd leverése pedig megindította a Nyugat

1 Bp., 2012, Magvető.

gyakorlati szimpátiáját; támogatások, munkahelyek teremtődtek, megnyíltak az ösztöndíjas egyetemek.

A legutóbbi kirajzókat azonban nem várták és várják egyetemek, ösztöndíjak, befogadó családok, egyházközösségek, legföljebb munkaközvetítők. A vasfüggöny és a szovjet világrend összeomlása után ők már nem megmentésre érdemes politikai, hanem jobb életre vágyó gazdasági menekültek, vendégmunkások, kivándorlók – ki-ki boldogul(jon) a maga erejéből. Hiányzik a közös történelmi sorsélmény *mi* tudatának kohéziója, közösségi potenciáljuk esetleges és személyközi. *Más* a viszonyuk az elhagyott hazához, döntésük helyességét hangsúlyozzák, a méltó és könnyebb életet, megbecsülésüket, sikereiket, és persze az *igazi* demokráciát, amit itthon nem élhettek meg. És, azt hiszem, a mai óhazaiak sem fájdtíják értük a szívüket nagyon – elment, jobban járt, vagy rosszabbul járt, az ő sorsa.

A különutas titói Jugoszláviából korábban indult el a magyarság legális kivándorlása. Titó 1968-ban Nyugat-Németországgal kötött egyezménye megengedte (támogatta) a tömeges vendégmunkás státuszt. A hetvenes-nyolcvanas években a vajdasági magyarok 20%-a dolgozott *kint*, főleg Nyugat-Európában. Aztán a magasabb bérezés, a jólét és szabadság miatt könnyebben váltották át az átmenetinek tekintett vendégmunkás sorsot végleges megtelepedésre.

Abonyi Nagy Melinda – elnézést, a születési nevén említem – egy vajdasági színmagyar település színmagyar családjának Svájcba történő kivándorlását írta meg. A vélhetően számos önéletrajzi, életrajzi vonatkozású regény egyes szám első személyű elbeszélője, Ildikó, húgával valamikor a hetvenes évek közepe körül családgyegetéssel kerül a svájci kisvárosba. A szülők négy évvel korábban kimentek, vendégmunkásként megpróbálták egzisztenciát teremteni, sokféle munkát elvállaltak, mosodát üzemeltettek, utóbb pedig, hatalmas szerencséivel megöröklik a városka kávéházát egy helyi tulajdonostól. A kislányokat addig apai nagyanyjukra, az egyszerű parasztasszonyra, a csodálatos *mamikára* hagyják, s négy év múlva is mamika viszi őket a szülők után Svájcba. A regény 1989-ig, mamika haláláig, utolsó hazalátogatásukig követi szorosabban az eseményeket, de a történetbe szervesen beleépül még a '91–95-ös szlovéniai, horvátországi, boszniai háború is.

A regény ritmusát a hazalátogatás és a svájci élet változó – egymásba átjáró jelen idejű és emlékező elbeszélő – fejezetei alkotják, hogy a regény végére a főhős megfogalmazza elszakadását a lezárt múlttá vált szülőföldről, és személyes otthonteremtését Svájcban.

Illendő volna méltatni a hibátlan kompozíciós szerkesztést, az elképesztően érzékeny és pontos mikroleírásokat, legyen tárgyakról, tájról, hangulatról, érzelmi reflexióról szó, érzékletes nyelvi kódváltásait, de engem most főleg az érdekel, hogyan változik, válik egy kisvárosi kisebbségi magyar gyereklányból svájci német nő – aki, persze, nem tagadja, nem tagadhatja meg eredetét, éppen csak magába zárja, nem komplexusból, sokkal inkább, mert védelmezi azt.

A regény az egyesített család egyik, talán első hazalátogatásával, 1980-ban, Titó halálának az évében kezdődik. Mindent az elbeszélő-főszereplő, Ildikó szemszögéből látunk. Nem a kislányéból, hanem a későbbi – valamikori, mikori? – felnőttéből. Nagy amerikai autóval érkeznek, az apa dühöng, szidja az összes kommunistát, Titót, Sztálint, bosszantja az ország(rész) teszetszasága, büszke Svájcban elért jólétére. A lányok, Ildikó, és a vele szoros testvéri közösségben élő húga, Bori viszont az édenbe érkezik vissza, gyerekkoruk világába, mamikához. Mamika pont olyan, amilyennek az igazán szerethető nagymamának lennie kell, bárhol magyar nyelvterületen. Végtelenül türelmes, és végtelen a szeretete. A rokonok, nagybácsik, nagynénik, unokatestvérek szintén. A lányok igazából ezt a falut (vagy kisvárost) tekintik igazi szülőföldjüknek, otthonuknak, ez a sík, jellegtelennek látszó táj, ezek a lobbanékony, nagy evő-ivó bácskai emberek az ők igazi hazájuk. Azt szeretnék, ha *otthon* semmi nem változna: „mindketten attól féltünk, hogy talán már semmi közünk a szülőföldünkhöz, be akartuk hozni azt az időt, amíg távol voltunk, és e közben a versenyfutás közben hihetetlenül megkönnyebbültünk, ha bele tudtunk kapaszkodni a legegyszerűbb hétköznapi dolgokba, a favágótokéba, ami szerencsére ugyanott áll... Bori meg én megnyugszunk, mert a szülőföldünk, az nem változhat meg, vagy ha igen, akkor csak egészen kicsit (és tizenhét évesen, ha nagykorúak leszünk, visszajövünk majd, bebújunk mamika vastag, meleg dunyhája alá, és azt álmodjuk, hogy csak elvöltünk pár évre Svájcban).” A rituális hazalátogatások mamika haláig tartanak – a lánytestvérek ekkor értik meg, hogy mamika nélkül már igazából nincs hová *hazamenni*, hogy ők már végérvényesen

svájciak. S persze, közben az elhagyott ország is darabjaira hull, sorra törnek ki a délszláv háborúk, az egykori jólétet a nélkülözés, nyomor váltja föl, felbolydul a szülőföld is, az egyik otthon bujkáló családos unokatestvért elfogják, besorozzák a szerb hadseregbe, a másik Magyarországra szökik.

A szülők tipikus vendégmunkások. Jobb, emberibb, könnyebb életre vágyanak, plusz az apában eleven a családon esett régi sérelem: '45 után elvették mindenüket, földet, állatot, házat, kilakoltatták őket, apját kegyetlen munkatáborba vitték, szabadulása után hamarosan behalt a kínzásokba.

„Egyetlen bőrönddel és egyetlen szóval [szabadság] jöttünk ki Svájcba, most meg piros útlevelünk van, svájci kereszttel, és egy aranybányánk [saját kávézó]” – önmagukat kizsigerelve, feszített robotban küszködték magukat egzisztenciális biztonságba. „Jobbnak kell lennünk, mondja anya egyik nap... Nekünk itt még nincs emberi sorsunk, még kell dolgoznunk érte” – a jólét ára a szakadatlan és kifogástalan munka, ezzel nincs is gond, a beilleszkedés ára viszont a szakadatlan és kifogástalan alkalmazkodási készség.

A két lány kisgyerekként kerül Svájcba, Ildikó még a Vajdaságban kezdi az elemit, de utána német iskolákban folytatják mindketten. Egyetlen anyanyelvi környezetük a családjuk. Svájc demokratikus és befogadó, az ország kizárólagos értékrendje a munkával szerzett teljesítmény. A gyerekek könnyedén beilleszkednek, legalábbis látszólag könnyedén, de másságukra a toleranciára pedánsan érzékeny tanító rendre emlékezteti őket ('nem az számít, ki honnan jött, egyedül csak a tudás számít').

A beilleszkedés és az asszimiláció zavarait a szülőkön tapasztalják meg. Szüntelen alkalmazkodási kényszer és meghunyászkodás, folyamatos szorongás és állandósult idegenségérzés. A megfelelés igyekezetének a kudarcával akkor szembesülnek, amikor le kell tenniük az állampolgársági vizsgát, amely elsőre nem sikerül, mert német nyelvtudásuk csak a napi munkához elegendő. A szégyenletes helyzetben az apa egy rövid pillanatra kimondja keserű csalódását az álságos, képmutató, önelégült svájciakról, s az otthoni, a jugoszláviai, a vajdasági magyar állapotokat magasztalja. Az anya zsigeri tapasztalatát fogalmazza meg: „kellemetlen folyton izzadni, amikor németül beszélünk, és alighanem azért izzadunk annyira, mert tudjuk, hogy hibásan

beszélünk, bármennyire igyekszünk is, és anya mindegyikünkre ránéz, egymás után, tágra nyílt szemmel, mint aki megértett valamit, [...] miből is fakadnak apa túlzásai: az elszenvedett fájdalom miatti tehetetlenségből, csalódásokból, amik a kijelentés mögött megbújnak (és annyi mindent kellene elmondani arról a félreértésről, hogy az, aki hibásan beszél valamely nyelvet, egyszersmind butának számít, a szüleim hibái, amelyek az én fülemben sajátosan szépek; jó alkalom volna elmondani, hogy ha apa és anya magyarul beszél, akkor olyanok, mint akiket kicseréltek)”.

A főhős elbeszélő, a fiatal felnőtté érett Ildikó nem firtatja a 'befogadás és az identitásváltás alakzatait', de kénytelen nap mint nap szembesülni a dilemmával. A problémák tulajdonképpen akkor kezdenek nyilvánvalóvá válni, amikor a *jugó* család („a *homo balcanicus* egyszerűen még nem esett át a felvilágosodáson”) megszerzi a kávézó üzemeltetését. Irigy suttogás kezdődik, a svájci alkalmazottak felmondanak, és csak vendégmunkások jelentkeznek. Egy boszniai szerb és egy szerbiai horvát asszonyt vesznek fel, ám közben sorra törnek ki a délszláv háborúk, a két asszony pedig otthon hagyott családjukért aggódva, az otthoniak elkövetett bűneiért egymást vádolja. A kávézóban kisegítőként dolgozó két lánytestvér számára a hercig helyi vendégek fecsegéséből tudatosul az, amit sejtettek, éreztek: hogy ők is csak idegenek („Az anyanyelvük tehát magyar és nem szerbhorvát, következtette ki Frau Berger, igen, válaszoltam. Akkor maga nem is balkáni? Voltaképpen nem, feleltem, de valahogy mégis, gondoltam”), „szaros külföldiek”. A délszláv helyzet eszkalálódása, és a növekvő menekültek miatt egyre érzékelhetőbb a demokratikus, befogadó máz mögött az idegengyűlölet, a szalon-rasszizmus – végül egyik férfi vendégük összeszarja a vécét, szétkeni a fekáliát a csempére és ott hagyja az összerondított alsógyatyát. Ildikó ekkor föllázad – tulajdonképpen önmaguk ellen, a folyamatos meghunyászkodás, a végtelen és kudarcra ítélt alkalmazkodási kényszer ellen, s a közeli város egyik külföldiek lakta negyedébe költözik, albérletbe.

Ildikó elköltözésére a szülők megroppannak. Elképzelték a svájci álmodt, a harmonikus, biztonságos és kiszámítható jövőt, önkizsákmányoló munkával megteremtették az egzisztenciát, és most magukra maradnak. Mögöttük egy romba dőlt, sokat szenvedett szülőföld, tönkrement, szétszóródott rokonok, mögöttük a semmi, előttük az

üresség. A két lány, Ildikó és Bori az elhagyott vajdasági magyar szülőföld igézetében, sőt visszavágyakozásában élt mamika haláláig. Mamika halálával értik meg, hogy innentől együtt kell élniük a valóságosnak tekintett szülőföld feloldhatatlan hiányával, melyet csak a fájdalmas emlékezés enyhíthet. S most már azt is megértik – ez a lányok mamikától örökölt végtelen ragaszkodásának, szeretetének a megrendítő konfessziója –, hogy az identitásváltásra igazából nem az ők életük, hanem az első generáció élete 'megy rá'. „Később, olyan pillanatokban, amikor beszélhettem volna addigi életünk hirtelen megszakadásáról [mamika haláláról], mindig rögtön tudtam, hogy a szülőföldünkkel kapcsolatban anyát és apát illetik a mélyebb, fájdalmasabb érzések; annak, ami akkor bennem meg Boriban játszódtott le, alig vagy egyáltalán nem volt súlya.”

Nem hiszem, hogy Abonyi Nagy Melinda ismerné Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című nagy opuszát: „a legárvább akinek még halottai sincsenek”. Mindenesetre azzal zárul a regény, hogy a két lány megkeresi a helyi, svájci temetőben a szimbolikus erővel bíró közös sírt, ahol a „legárvábbak” is gondolhatnak a saját halottaikra: „ezen a kék novemberi napon halottainkra gondoltunk, nagynénjeinkre és nagybácsijainkra, nagyszüleinkre, akiket nem ismertünk, anya anyjára és papucira, magának, mamika elénekeltünk egy dalt, és a maga nevében azt kértük, hogy az élők ne haljanak meg időnek előtte.”

Melinda Nadj Abonji *természetesen* németül írta meg regényét (kitűnő fordítása Blaschtki Éva munkája), német, s tán elsősorban svájci német olvasóknak szánta. Nem írhatta magyarul, mert – Svájcban történt felnövekedéséig egyetlen magyar nyelvi közege a saját családja volt –, magyar anyanyelve tulajdonképpen és törvényszerűen megrekedt a kisvárosi/falusi vajdasági magyar gyerekkor nyelvi szintjén. Regénye mindazonáltal (de miért is 'mindazonáltal?') magyar sorsregény is. Olvasatomban organikus része a magyar irodalomnak is.